

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้มีการจัดทำ**ประมาณแผ่นดิน**ขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อให้การรับจ่ายเงินของแผ่นดินเป็นไปอย่างรัดกุม ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ สืบเนื่องจากอิทธิพลของจักรวรรดินิยมตะวันตกกำลังแผ่เข้ามาคุกคามดินแดนไทย ทำให้พระองค์ทรงเห็นความจำเป็นในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนยุโรป เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับนานาอารยประเทศและเพื่อทำให้ประจักษ์ถึงฐานะและบทบาทของไทยที่มีความ “ศิวิไลซ์” เช่นเดียวกับอารยประเทศอื่นๆ ในสังคมโลก ความคิดในการจัดตั้ง “ธนาคารกลาง” (National Bank) เป็นธนาคารของประเทศนับว่าก่อกำเนิดขึ้นจากจุดนี้ด้วยเช่นกันดังคำกล่าวของ รัชกาลที่ ๕ “ศิริราชเหตุทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ผู้ตามเสด็จคราวประพาสยุโรปด้วยพระองค์หนึ่ง ว่า

พระเจ้านวมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย

“...ถ้าไทยมีอำนาจในการขึ้นขึ้นได้เพียงใดก็เท่ากับเป็นไทยแก่ตัวขึ้นเพียงนั้น พิณนซ์เป็นเครื่องป้องกันผลประโยชน์ของบ้านเมืองทางฝ่ายพลเรือน ทหารเป็นเครื่องรักษาผลประโยชน์ในการอุกฉกรรจ์ กำลังทั้งสองฝ่ายนี้เมื่อพร้อมจึงนับว่าเป็นกำลัง ถ้าขาดฝ่ายหนึ่งก็ไม่เป็นองค์ การที่แผนผังเมืองของเราเหมือนกับน้ำขังอยู่ในสระ มีคลองไหลเข้าออกอยู่ ๒ ทาง คือคลองใหญ่ของอังกฤษ และลำหอดเล็กของฝรั่งเศส ซึ่งเจ้าของทั้งสองอาจปิดเสียให้น้ำเน่าได้งาย...

“... แต่ต่อมาทรงเห็นว่าการดำเนินการดังกล่าวจะมีอุปสรรคมาก โดยเฉพาะขาดความร่วมมือจากที่ปรึกษาการคลังของประเทศซึ่งเป็นชาวอังกฤษในขณะนั้น ด้วยเหตุผลว่า

“...เรื่องแบ่งกึ่งจะคิดกับพวกอังกฤษคงไม่มีทางสำเร็จเพราะเป็นการผิดทางที่เขาเป็นคนกับทั้งเป็นข้าราชการของอังกฤษ ซึ่งจำต้องรักษาผลประโยชน์ของอังกฤษเป็นธรรมดา ... รู้ดีว่าเขาไม่ยอมให้เราที่กำลังที่จะตัดผลประโยชน์ในรัฐของเขา...แต่ร้องว่าในประเทศอินเดีย รัฐบาลก็หาได้ตั้งแผนชั่งแบงก์ไม่...”

ดังนั้นจึงทรงระงับการจัดตั้งธนาคารกลางไว้ก่อน คงทรงดำเนินการแต่เรื่องการออกธนบัตรรัฐบาลกระทั่งมีการก่อตั้ง “กรมธนบัตร” ขึ้น

๓ แห่ง

พ.ร.บ. เงินกระดาษหลวง ร.ศ. ๑๑๒
(พ.ศ. ๒๔๓๖)
เงินกระดาษหลวงไม่ได้ใช้เพราะ
ไม่มีทุนสำรอง (เงินถุงแดงหมด)

พ.ร.บ. ธนบัตร ร.ศ. ๑๒๑
(พ.ศ. ๒๔๔๕)
ก่อตั้งทุนสำรอง จึงเริ่มใช้ธนบัตรได้

ให้ถอนคืนบัตรธนาคารออกจากระบบเงินตรา เพราะต้องการนำธนบัตรที่เป็นของรัฐบาลเองออกใช้ในวันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๕ และมีพระบรมราชโองการให้ตรา “พระราชบัญญัติธนบัตรสยาม ร.ศ. ๑๒๑” ขึ้น ประกาศ ณ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๕ โดยมีผลเหตุว่า

“...การค้าขายในพระราชอาณาจักร ณ บัดนี้ ย่อมสมบูรณ์ขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก การรับส่งเงินทองซึ่งเป็นของกลางสำหรับแลกเปลี่ยนในระหว่างสินค้าทั้งหลายย่อมมีจำนวนที่รับจ่ายมากขึ้น การที่นำเงินไปมาครวละมาๆ เช่นนั้น ความสะดวกของประชาชน

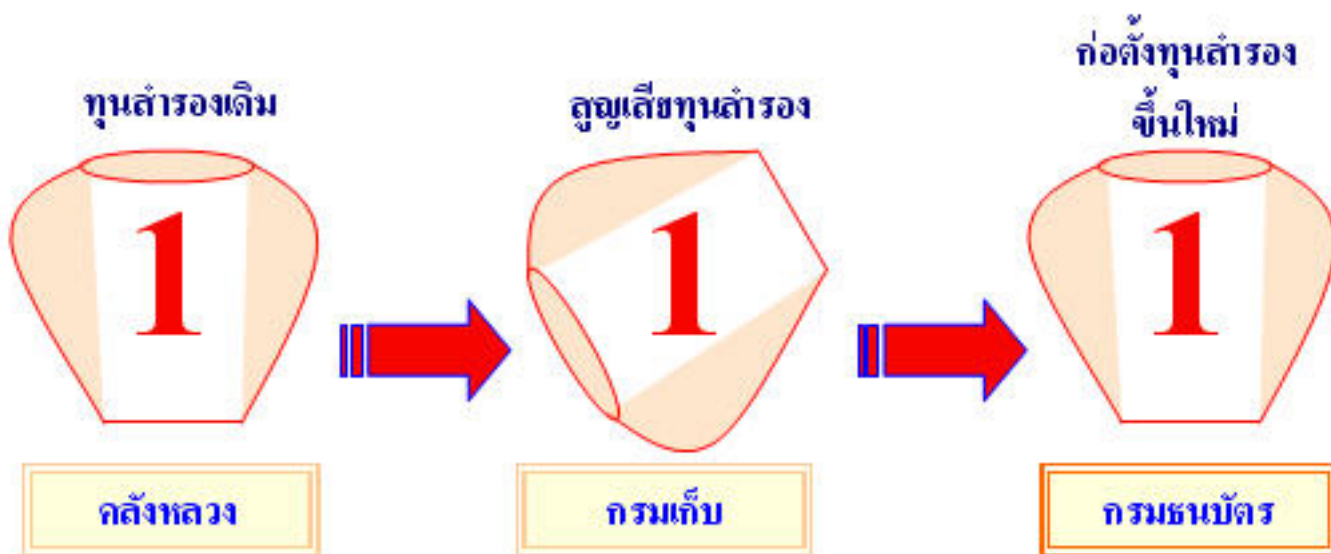
(ภาพ) หอรัษฎากรพิพัฒน์ รัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดให้เปิดกระทรวงมหาดไทย หอรัษฎากรพิพัฒน์ ใน พระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๕ และผลจากการปฏิรูปการเงินการคลัง สมัยพระองค์ทำให้ภายในเวลา ๑๒ ปีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๔๗ รายได้ของแผ่นดินเพิ่มขึ้นจาก ๑๕ ล้านบาทเป็น ๕๖ ล้านบาท ทั้งนี้รัฐบาลมิได้มีการเก็บภาษีชนิดใหม่แต่อย่างใด

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ จัดทำตัวสำคัญที่ใช้แทนเงิน เรียกว่า ธนบัตรขึ้น เพื่อรับแลกเงินของประชาชนเก็บรักษาไว้ แลจำหน่ายธนบัตรให้ออกใช้จ่ายแทนเงิน เพื่อสะดวกต่อการนับแลตรวจตรา หรือจะพาไปมาก็ง่ายกว่าที่จะขนเงินอันมีจำนวนมากไปนั้น ...

โดยกำหนดให้จัดเก็บ เงินทุนสำรองธนบัตรออกใช้ และให้จัดตั้ง กรมธนบัตร กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ขึ้นเมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๕ ปรากฏว่าภายหลังพิธีเปิด บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการก็ได้นำเงินมาแลก ธนบัตร เป็นปฐมฤกษ์ ครั้นถึงสิ้นปีนั้น ธนบัตรของรัฐบาลได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจนมีปริมาณออกใช้หมุนเวียนเพียงพอ แสดงให้เห็นว่า วงการค้าและประชาชนได้ให้ความสนใจในธนบัตรของรัฐบาลอย่างยิ่ง นับว่าธนบัตรได้เข้ามามีบทบาทในระบบการเงินของไทยอย่างจริงจัง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นต้นมา การตั้งทุนสำรองธนบัตรออกใช้ในครั้งนี้นี้จึงเป็นการขยายความหมายของ “ทุนสำรอง” นอกจากจะเก็บรักษาไว้เพื่อเป็นหลักประกันชาติเหมือนเมื่อครั้ง “เงินถุงแดง” แล้ว ยังเป็นการเก็บรักษาเพื่อรองรับการใช้ธนบัตรอีกด้วย ซึ่งย่อมทำให้พ่อค้าประชาชนมีความเชื่อมั่นว่าธนบัตรทุกฉบับ

นอกจากนั้นด้วยผลของกฎหมายฉบับนี้ยังทำให้ “เงินกระดาษหลวง” และ “บัตรธนาคาร” ได้ถูกยกเลิกไปด้วย แต่โดยที่มีการใช้ “บัตรธนาคาร” นานกว่า ๑๓ ปี จึงสร้างความเคยชินให้คนไทยเรียกธนบัตรติดปากว่า “แบงก์” มาตลอดจนถึงทุกวันนี้ จึงเห็นได้ว่า

ปี พ.ศ. ๒๔๔๕ จัดตั้ง "กรมธนบัตร" ให้ทำหน้าที่เก็บรักษา "ทุนสำรองธนบัตรออกใช้"

พระบรมวงศานุวงศ์
ข้าราชการ

สำหรับกฎหมายและระเบียบต่างๆ เกี่ยวกับการออกธนบัตรตลอดจนการพิมพ์ธนบัตรได้อือเอาแบบฉบับจากประเทศอินเดียเป็นหลัก

เนื่องจากรัฐบาลไทยได้ขอยืมตัวชาวอังกฤษซึ่งขณะนั้นเป็นข้าราชการกระทรวงการคลังของรัฐบาลอินเดียมาเป็นที่ปรึกษา เหตุนี้เมื่อรัฐบาลไทยจะออกธนบัตรจึงได้รับคำแนะนำจากธนาคารแห่งประเทศไทย และได้ บริษัท Thomas De La Rue เป็นผู้จัดพิมพ์ "ธนบัตรแบบ ๑" ให้ตั้งแต่เริ่มแรก และยังคงพิมพ์ ธนบัตรแบบ ๒ และ ๓ ต่อเนื่องตลอดมาถึง "ธนบัตรแบบ ๔" จึงเริ่มใช้คำว่า "รัฐบาลไทย" แทนคำว่า "รัฐบาลสยาม" ในสมัยรัชกาลที่ ๔

สำหรับแนวคิดในการจัดตั้ง "ธนาคารกลาง" ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ที่ถูกระงับไปก่อนเนื่องจากที่ปรึกษาการคลังชาวอังกฤษไม่เห็นด้วยและไม่ให้การสนับสนุน แต่ด้วยตระหนักถึงความยากลำบากของคนไทย

ตัวอย่าง ธาบัตรแบบ ๔ รุ่น ๒
ประกาศออกใช้ ๗ มีนาคม ๒๔๘๒

อาคารต่างประเทศในไทยเท่าที่ควร จึงทรงมุ่งมั่นในการจัดตั้ง "ธนาคารพาณิชย์ของไทย" ขึ้น เพื่อจะได้เป็นกำลังในการตั้งธนาคารของชาติขึ้นได้ในเวลาต่อไป ด้วยเหตุนี้การทดลองตั้งกิจการธนาคารในชื่อว่า "นัคคัลย์" (Book Club)

ตัวอย่าง ธาบัตรแบบ ๓ รุ่น ๑
กว้าง ๗.๕ เซนติเมตร ยาว ๑๑.๕ เซนติเมตร ประกาศออกใช้ ๘ สิงหาคม ๒๔๖๗

ต่อมากิจการได้ขยายธุรกิจอย่างรวดเร็วจนปรับเปลี่ยนเป็นธนาคารพาณิชย์อย่างเป็นทางการในชื่อ “บริษัทแบงก์สยามกัมมาจล จำกัด” ได้เป็นผลสำเร็จเมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๙ ท่ามกลางการต่อต้านอย่างหนักจากธนาคารพาณิชย์ต่างประเทศ จากอังกฤษและฝรั่งเศสต่างจ้องจ้องและจับผิดไทยในเรื่องนี้มาก

ตึกที่ทำการ
บริษัทแบงก์สยามกัมมาจล จำกัด

ดังนั้นเพื่อป้องกันมิให้ชาติตะวันตกใช้ความไม่พอใจนี้เป็นข้ออ้างในการบีบบังคับทางการเมืองต่อไทยดังเช่นเรื่อง “เงินถุงแดง” กับทั้งเพื่อยุติการขัดขวางความพยายามในการก่อตั้งธนาคารพาณิชย์ของคนไทย กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยจึงทรงตัดสินพระทัยเสียดุลโดยขอลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๙

ตัวอย่าง ธนบัตรแบบ ๑ รุ่น ๑
กว้าง ๑๐.๕ เซนติเมตร
ยาว ๑๖.๕ เซนติเมตร
ประกาศออกใช้ ๗ กันยายน ๒๔๔๕

ตัวอย่าง ธนบัตรแบบ ๒ รุ่น ๑
กว้าง ๗.๕ เซนติเมตร
ยาว ๑๐.๕ เซนติเมตร
ประกาศออกใช้ ๒๓ กรกฎาคม ๒๔๖๘

